

Există acțiuni elementare?

Să zicem că mă întâlnesc cu un amic, care îmi povestește o întâmplare la care tocmai a luat parte. Dacă din povestirea amicului meu înțeleg că el a fost un actor pasiv la cele întâmplate, aș putea să-l întreb: „Cum ți s-a întâmplat asta?” - spre exemplu, „Cum s-a întâmplat să pierzi prezentarea scrisă pentru azi?”. Iar răspunsul lui ar putea fi: „Pisica a vărsat cana de cafea peste laptopul care, în acest fel, s-a stricat.”

Dacă însă amicul îmi relatează ceva din care înțeleg că a fost vorba despre o acțiune intenționată a lui, spre exemplu: „Azi mi-am redecorat camera”, dialogul ar putea decurge astfel: „Cum ai făcut asta?”, „Am vopsit pereții în galben”, „Cum?”, „Am folosit un trafalet”, „Și cum ai făcut asta?”, „Pur și simplu mi-am mișcat mâna cu trafaletul în sus și-n jos pe perete.”

În acest punct, răspunsul ar indica o acțiune elementară. De ce? Pentru a-și mișca mâna în sus și-n jos, amicul meu nu a fost nevoit să facă altceva în plus. Și-a mișcat pur și simplu mâna.

Plecând de la articolul „Basic Actions”, al lui Arthur Danto voi analiza două viziuni diferite asupra acțiunilor elementare: cea a lui Danto, și cea a lui Donald Davidson. Mai exact, voi analiza dacă acțiunile elementare există, cum pot fi definite, și câtă nevoie avem de existența lor.

Ce sunt acțiunile elementare?

Potrivit lui Danto (1965, 141), dacă împing o piatră dintr-un punct în altul, am cauzat evenimentul de mișcare a pietrei. Despre un astfel de eveniment se pot spune următoarele:

- (a) este o acțiune realizată de un agent.
- (b) este ceva ce a fost cauzat de către un agent.
- (c) este efectul unui eveniment distinct.

Acum, deoarece acest eveniment are proprietatea descrisă în (c), trebuie să existe un alt eveniment care a cauzat mișcarea pietrei, iar acesta este mișcarea mâinii mele. Bineînțeles, putem să spunem că și evenimentul mișcării mâinii are proprietățile (a)-(c), și, deci, că există un eveniment al cărui efect este chiar mișcarea mâinii.

Ar putea fi iterat acest tip de raționament la infinit? Dacă da, atunci pentru a realiza orice acțiune, un agent ar trebui să realizeze o infinitate de alte acțiuni, ceea ce este absurd.¹ Danto argumentează că nu, deoarece există mișcări care, deși au proprietatea (a), deci sunt acțiuni, nu au proprietatea (b), adică nu sunt cauzate. Prin urmare, la începutul unui astfel de lanț causal trebuie să existe o acțiune care să nu fi fost cauzată de o altă acțiune. În acest fel, spune Danto (1965, 1942), există acțiuni care sunt cauzate, și acțiuni care nu sunt cauzate – acțiunile elementare. În cazul nostru, evenimentul împingerii pietrei este cauzat de acțiunea de mișcare a mâinii, iar mișcarea mâinii este o acțiune elementară, deoarece nicio altă acțiune nu a cauzat acel eveniment.²

Un alt mod de a vedea elementaritatea acțiunilor este cel teleologic: o acțiune intenționată este elementară dacă o realizez în vederea unei acțiuni mai complexe, și nu mă folosesc de alte acțiuni pentru a realiza această acțiune – spre exemplu, îmi mișc degetele pe tastatură pentru a scrie acest text, și pentru a putea face prezentarea de azi.

De cele mai multe ori, pentru a realiza o acțiune complexă, este nevoie să realizăm mai multe acțiuni. Spre exemplu, atunci când apăs tasta A, îmi scriu prezentarea la calculator, folosesc tastatura, și scriu prima literă a cuvântului „acțiune”. Toate aceste acțiuni au legătură unele cu altele într-o anumită ordine, în sensul că unele le explică pe celelalte, explică cum și cu ce scop sunt făcute acele acțiuni. Cum am scris cuvântul „acțiune”? - apăsând tasta „A” etc., și de ce am apăsat tasta „A”? - pentru a scrie cuvântul „acțiune”. În acest sens, o acțiune A este elementară în raport cu B, dacă A explică cum a fost făcută B, și B explică în ce scop a fost făcută A.

Teoreticienii ai acțiunii (v. Annas 1977, 197) au vorbit și despre alte tipuri de elementaritate a acțiunilor, cum ar fi cea convențională – îmi semnez numele și, făcând asta, semnez un cec, și astfel fac o plata – și cea contextuală – când, prin realizarea acțiunii A, realizez acțiunea B, dat fiind un anumit context. Spre exemplu, pot ironiza pe cineva vorbindu-i excesiv de politicos. Dar ceea ce spun este ironic doar în contextul în care disprețuiesc acea persoană.

Vedem că, din toate cele patru tipuri de elementaritate expuse, nu se poate identifica un anumit tip de acțiune despre care să putem spune că este un tip de acțiune elementară. Și asta deoarece, ne arată Danto (1965, 142), nu există acțiuni care să fie în mod paradigmatic elementare. Mișcarea mâinii poate fi o acțiune elementară, dar, în cazuri diferite, poate fi non-elementară – dacă este provocată de un spasm, spre exemplu - sau poate să nu fie deloc o acțiune – să spunem, în cazul în care un doctor mi-o mișcă, spre a mi-o pune în gips.

1, Pentru orice acțiune A, ar exista o altă acțiune B, în așa fel încât acțiunea A ar fi cauzată de acțiunea B, și tot așa.

2. O obiecție serioasă la această teză vine din partea celor care nu văd în acest argument mai multe acțiuni. Spre exemplu, pentru Davidson, mișcarea mâinii și mișcarea pietrei nu sunt două acțiuni distincte, și deci nu pot fi relaționate causal. În ultima parte, voi dezvolta acest argument.

Putem observa însă că toate exemplele de mai sus par să indice că acțiunile elementare sunt mișcări corporale: împing o piatră, îmi semnez numele, rostesc ceva, îmi mișc degetele pe tastatură pentru a scrie un text. Astfel că, ne putem întreba:

Sunt acțiunile elementare doar mișcări corporale?

Deși pare intuitiv să vedem acțiunile elementare ca mișcări corporale (nu pot cauza un eveniment în lume fără a-mi mișca propriul corp, și este puțin plauzibil ca primul pas dintr-un plan să nu implice o mișcare corporală), ne putem gândi la acțiuni pentru a căror realizare nu este suficientă doar mișcarea propriului corp, ci este nevoie și de ceva din exterior: săritul, inspirarea și expirarea, înghițitul, ș.a.m.d.

Nu pot spune că am sărit dacă doar mi-am mișcat corpul în felul în care l-aș mișca dacă tălpile mele ar fi sprijinite de o podea. Deci, dacă mă aflu într-un bazin plin cu apă, nu are sens ideea de a sări. Pot avea intenția de a sări, deși mă aflu în apă, dar, dacă aș relata ceea ce am făcut, ar fi ciudat să zic că am sărit; mai degrabă, aș zice că am încercat să sar și nu am reușit. Lucrurile nu stau ca în acele jocuri de computer unde acțiunea de a sări este independentă de existența unei suprafețe tari – poți să apăs butonul de „jump” și voi sări, chiar dacă mă aflu în spațiul cosmic, sau în apă. În realitate, majoritatea acțiunilor corporale nu pot fi realizate fără a interacționa cu lumea externă corpului.

Putem astfel să ne întrebăm: ce se întâmplă în cazurile în care, deși încercăm să realizăm o acțiune, nu reușim? Spre exemplu, atunci când ne aflăm pe o trambulină și ezităm să plonjăm în bazin, atunci când încercăm să mișcăm o mână, dar, pentru că am dormit multe ore pe ea, pur și simplu nu reușim. Julia Annas (1977, 204) spune că simplul fapt că am depus un efort ar trebui să ne convingă că am realizat o acțiune, chiar dacă rezultatul nu a fost cel așteptat.

La fel, ne putem întreba ce se întâmplă în cazurile care implică nemișcarea corpului. Să ne imaginăm o situație asemănătoare celei din Piața Tiananmen: în semn de protest, o persoană alege să nu se dea la o parte din calea mașinii conduse de către unul dintre membrii guvernului. Am spune despre acesta că nu face nimic în acel moment? Desigur că nu.

O astfel de observație ne provoacă să lărgim sfera acțiunilor elementare cu alte acțiuni intenționate ca alegerea de a sta pe loc, de a evita, de a amâna sau de a omite a spune sau a face ceva. Dar, până la urmă, ne spune Danto (1965, 145), ce intră în „repertoriul” de acțiuni elementare „știm cu toții, într-un mod direct și intuitiv.”

Evenimente, acțiuni și cauzalitate

Trebuie însă să distingem între relația de elementaritate cauzală și relația de cauzalitate înțeleasă în mod obișnuit a ține între evenimente. Elementaritatea cauzală ar trebui să lege acțiuni - cu rolul de cauze - și evenimente - cu rolul de efecte (Annas 1977). Să observăm că, pentru orice acțiune de tipul împingerii pietrei de către mine, există un eveniment corespunzător acesteia: împingerea pietrei. Potrivit lui Annas (1977, 199), o acțiune A corespunde unui eveniment E, dacă și numai dacă ocurența evenimentului E este necesară, dar nu și suficientă, pentru ocurența acțiunii A. Într-adevăr, ar fi imposibil ca eu să fi realizat acțiunea de a mișca piatra și niciun eveniment de tipul mișcării pietrei să nu fi avut loc, deși este posibil ca piatra să fi fost mișcată fără ca eu să o fi mișcat.

Relația de elementaritate cauzală între acțiunile aflate într-un lanț cauzal este definită astfel: o acțiune A este mai elementară decât o acțiune B dacă acțiunea A cauzează evenimentul E corespunzător acțiunii B (Annas 1977, 200). Observăm că această definiție respectă condiția menționată mai sus, potrivit căreia relația de elementaritate cauzală leagă acțiuni de evenimente.

Plecând de la această definiție, o acțiune elementară este o acțiune al cărei eveniment asociat nu este cauzat de nicio altă acțiune. Pentru ca piatra să se miște, ne spune Danto, trebuie s-o împing, iar pentru asta trebuie să-mi mișc mâna într-un anumit fel. Mișcarea pietrei este cauzată de evenimentul de mișcare a mâinii, care este evenimentul corespunzător acțiunii elementare de mișcare a mâinii de către mine.

Annas argumentează însă că ar fi greșit să identificăm o acțiune cu evenimentul corespunzător ei. Dacă am face această identificare, atunci am valida reguli de inferență de tipul „acțiunea A a cauzat acțiunea B, deci acțiunea A a cauzat evenimentul corespunzător acțiunii B”. Dar, potrivit ei (1977, 200), dacă scap cheile într-un canal, aceasta cauzează doar spargerea de către mine a ușii (o acțiune), dar nu și evenimentul spargerii ușii, chiar dacă evenimentul spargerii ușii este corespunzător acțiunii de a sparge usa.

Aceasta nu exclude, spune Annas, să putem identifica acțiunile cu alte evenimente decât cele corespunzătoare lor. O acțiune A poate cauza un eveniment E a cărui acțiune corespunzătoare este B, iar aceasta poate fi identificată cu evenimente distincte de E. Însă atunci, respectivele evenimente ar fi conectate cauzal cu acțiunea A într-un mod gratuit. Altfel spus, s-ar ajunge la o „proliferație de evenimente”.

Teoria lui Davidson (2001) asupra acțiunilor ne dă o soluție la această proliferație:

Nu există decât acțiuni elementare

Să spunem că, venind acasă, aprind lumina de pe hol. Pentru asta, îmi mișc mâna într-un anumit fel care cauzează mișcarea întrerupătorului, aprinderea luminii și, în același timp, alertarea unui hoț din casă. Se pare că am făcut multe lucruri, dar, spune Davidson (2001, 52), urmând-o astfel pe Anscombe, ceea ce am făcut a fost doar un singur lucru: să-mi mișc degetul. Toate celelalte sunt descrieri ale aceleiași acțiuni (mișcarea degetului) în termenii diferitelor efecte pe care această acțiune le are.

Ar fi greșit, spune Davidson (2001, 55), să presupunem că, atunci când aprind lumina, și aceasta este o acțiune intenționată, cineva (chiar și eu) sau ceva (o acțiune anterioară) a cauzat asta, cum, la fel, ar fi greșit să presupunem că atunci când aprind lumina, mișcându-mi mâna, fac de fapt două acțiuni distincte, una cauzând-o pe cealaltă. A face ceva care cauzează aprinderea luminii este identic cu aprinderea luminii – deci evenimentul, adică aprinderea luminii, nu diferă de mișcarea mâinii care a cauzat aprinderea luminii.

Să spunem, urmându-l pe Danto, că acțiunile elementare cauzează evenimentele corespunzătoare acțiunilor non-elementare. Dar, dacă ne uităm la acțiunile non-elementare, vedem că au aceleași cauze și efecte ca cele ale acțiunii elementare, și, astfel, acțiunile non-elementare trebuie identificate cu cele elementare. Deci, acțiunea de aprindere a luminii este identică cu apăsarea comutatorului, care este identică cu mișcarea degetului pe comutator. În acest fel, nu este adăugată nicio altă acțiune, ci doar o altă descriere a aceluiași eveniment – aprinderea luminii. Fiecare descriere este legată de următoarea prin faptul că este o descriere a mijloacelor necesare realizării unui scop: am apăsat comutatorul ca să aprind lumina.

Se poate scăpa astfel de problema proliferării evenimentelor, deoarece acțiunile non-elementare nu aduc în plus alte evenimente la evenimentele corespunzătoare lor. Toate aceste acțiuni sunt identificate cu acțiunea elementară. Astfel, există un singur eveniment, anume acel eveniment identic cu acțiunea elementară, în cazul nostru aprinderea luminii.

Trebuie, așadar, să vedem că acele acțiuni elementare sunt singurele acțiuni pe care le facem. Și asta deoarece “we never do more than move our bodies; the rest is up to nature.” (Davidson 2001, 57)

Concluzii

Vorbim despre acțiuni elementare ca fiind acțiuni necauzate, pe care știm să le realizăm într-un mod direct și intuitiv. Arthur Danto, cel care a introdus această noțiune în literatură, argumentează

pentru existența lor indicând o necesitate conceptuală: dacă nu ar exista acțiuni necauzate de alte acțiuni, atunci s-ar ajunge la un regres la infinit. Deși nu putem indica un anumit tip de acțiuni care să fie în mod paradigmatic elementare, putem totuși să spunem că ele sunt mișcări corporale.

Argumentul lui Danto are consecințe contraintuitive în cazul în care o acțiune este identificată cu evenimentul corespunzător ei, ca și în cazul în care este identificată cu un alt eveniment (problema proliferării evenimentelor). Scăpăm de aceste probleme dacă nu vedem o relație între mai multe acțiuni diferite, ci între descrieri diferite ale aceleiași acțiuni. În acest fel, ne arată Davidson, nu există decât acțiuni elementare, și „putem să extindem responsabilitatea pentru o acțiune la responsabilitatea pentru consecințele acelei acțiuni, dar facem asta nu prin a-i atribui agentului o nouă acțiune, ci prin a arăta că acțiunea lui inițială a avut acele consecințe” (Davidson 2001, 57).

Deși din punctul meu de vedere intuitivă, o astfel de teză poate face neinteresantă sau inutilă distincția între acțiuni elementare și non-elementare. Cu toate acestea, putem să ne gândim că am învățat să interacționăm cu lumea exterioară, să facem acțiuni din ce în ce mai complexe, având deja, ca un dat, un arsenal de mișcări corporale. Nu am fi învățat să înotăm, sau să scriem, dacă nu am fi știut deja cum să ne mișcăm mâinile și picioarele, dacă nu am fi dispus de mijloace prin care să acționăm în lume.

Bibliografie:

1. Danto, Arthur C. „Basic Actions.” *American Philosophical Quarterly*, vol. 2, no. 2, 1965, pp. 141–148.
2. Davidson, Donald. *Essays on Actions and Events*, Oxford University Press, USA, 2001
3. Annas, Julia. „How Basic Are Basic Actions?” *Proceedings of the Aristotelian Society*, vol. 78, 1977, pp. 195–213.
4. Amaya, Santiago (2017). „Basic Actions Reloaded”. *Philosophy Compass* 12 (9):e12435.